

Het geheugenverlies van de kiezer en het effect daarvan op de peilingen

Bij ieder steekproefonderzoek is de mate van representativiteit een probleem. Gelden de uitspraken die gedaan worden op basis van het onderzoek wel echt voor de totale groep? Vanuit de theorie zijn daar allerlei richtlijnen voor, maar de praktijk is doorgaans weerbarstig. Met name komt dat doordat -welke onderzoeksmethode je ook volgt- maar een (vaak beperkt) deel van de benaderden meedoen aan het onderzoek. En dan weet je dus niet of degenen die niet meedoen precies lijken op degenen die wel meedoen.

Daarnaast heeft ieder steekproefonderzoek ook op basis van de kansberekening marges van nauwkeurigheid. Daar zijn eenvoudige formules voor. Op de volgende manier: Je wilt 1000 mensen ondervragen die alle Nederlanders moeten representeren. De uitslag van een bepaalde vraag is 20%. Dan mag je met 95% zekerheid zeggen dat de uitslag als je alle Nederlanders had ondervraagd tussen 17,5% en 22,5% zal liggen. Als het aantal ondervraagden 2500 is dan kan je zeggen dat met 95% zekerheid de uitslag onder alle Nederlanders tussen de 18,5% en 21,5% zou liggen. Naarmate het aantal ondervraagden toeneemt, neemt de marge van onnauwkeurigheid af.

Bij verkiezingsonderzoek zijn deze marges te groot. Iedere 2% betekent immers 3 zetels. En als je dan 1000 mensen ondervraagd zou je dus bij een partij met als uitslag 30 zetels moeten zeggen dat de echte uitslag met 95% zekerheid ligt tussen 26 en 34, nog los van de problemen die genoemd zijn door de mensen die niet aan het onderzoek meedoen.

Toen ik in 1976 begon met het ontwikkelen van een correctiemethode voor verkiezingsonderzoek (zoals het jarenlang via "In de Rooie Haan" wereldkundig werd gemaakt) heb ik gebruik gemaakt van een voor verkiezingsonderzoek uniek gegeven vergeleken met andere typen onderzoek: het antwoord op de vraag "Wat heeft u de laatste keer gestemd?". Daarvan weten we immers bij de verkiezingen zelf de uitslag van doordat miljoenen mensen zijn gaan stemmen. De werking hiervan kan eenvoudig worden uitgelegd. Stel dat een dag na de Tweede Kamerverkiezingen aan een willekeurige steekproef van 1000 mensen wordt gevraagd wat men gisteren gestemd heeft en wat men vandaag zou stemmen. Partij X heeft gisteren 20% gehaald. In het onderzoek zegt 22% gisteren partij X gestemd te hebben en 21% partij X nu te zullen stemmen. Als alleen naar het laatste cijfer gekeken wordt dan zou je zeggen dat partij X een dag na de verkiezingen 1% is gestegen. Maar als je naar het antwoord op de vraag wat men gisteren gestemd heeft kijkt dan weet je dat je steekproef 2% teveel personen heeft die partij X hebben gestemd. Als je die correctie dan toepast dan is de conclusie dat partij X een dag na de verkiezingen 1% is gedaald en niet 1% is gestegen.

In december 1976 heb ik [in Intermediair uitvoerig mijn toen ontwikkelde methode uitgelegd](http://maurice.oaip.nl/wp-content/uploads/voor%201980/De%20methode%20De%20Hond%20uitgelegd%20(art.%20Intermediair%20dec%201976).pdf)¹ om uitgaande van deze bevindingen tot een zo nauwkeurig mogelijk vaststelling te komen van de werkelijke politieke voorkeur van dat moment op basis van steekproefonderzoek. Ik benoem daarin een aantal foutenbronnen en de wijze waarop ik die gecorrigeerd heb. Een van de foutenbronnen die ik toen beschreven heb is het feit dat naarmate de verkiezingen verder weg zijn mensen slechter herinneren wat ze gestemd hebben. Terwijl de dag na de verkiezingen iedereen zich nog herinnert wat hij gisteren gestemd heeft is dat vier jaar na die verkiezingen zeker niet meer zo. Voor dit proces van vergeetachtigheid heb ik in de jaren zeventig een

¹ [http://maurice.oaip.nl/wp-content/uploads/voor%201980/De%20methode%20De%20Hond%20uitgelegd%20\(art.%20Intermediair%20dec%201976\).pdf](http://maurice.oaip.nl/wp-content/uploads/voor%201980/De%20methode%20De%20Hond%20uitgelegd%20(art.%20Intermediair%20dec%201976).pdf)

correctiemethode ontwikkeld, waarbij je zo goed mogelijk een inschatting maakte welke effecten die vergeetachtigheid had. Dat werd dan gedaan door over een langere periode te bekijken hoe de resultaten op de vraag “wat heeft u gestemd” zich ontwikkelden. Je kon dan zien dat een partij die al een lange tijd in de lift zat door steeds meer mensen genoemd werd als de partij waarop ze bij die laatste verkiezingen gestemd had. Deze correctiemethode was en is noodzakelijk omdat anders de mate van verandering in politieke voorkeur wordt onderschat.

Aan de hand van dit voorbeeld wordt het toegelicht. In 2006 heeft 2% van de Nederlanders D66 gestemd. Nu scoort D66 aanzienlijk hoger. Op de vraag wat men in 2006 gestemd heeft meldde eind maart ongeveer 5% in 2006 D66 gestemd te hebben en 10% D66 nu te zullen stemmen. Als je ervan uitgaat dat de echte uitslag 2% was en dus teveel D66 stemmers hebt dan zou je tot de conclusie kunnen komen dat D66 $10\% - 5\% = 5\%$ is gestegen. Maar in werkelijkheid is D66 niet 5% gestegen, maar hier moet ook nog de herinneringsfout bij ($5\% - 2\% = 3\%$). Door deze herinneringsfouten van de kiezers wordt dan de toename van D66 met 3% onderschat. In werkelijkheid is de stijging 8%.

Doordat er tegenwoordig via internet met panels wordt gewerkt is het mogelijk om precies de herinneringsfouten vast te stellen. Een beperkt deel van het onderzoekspanel van Peil.nl van meer dan 40.000 personen maakte al deel uit van het panel tijdens de verkiezingen van 2006. Toen is op de verkiezingsdag zelf vastgelegd wat men gestemd heeft. Aan die groep is eind maart 2010 gevraagd wat zij in 2006 gestemd hebben en die uitslagen zijn vergeleken met hun echte stemgedrag. Hieronder treft u de tabel aan.²

Mate van vergeetachtigheid stemgedrag TK2006	Uitslag TK2006	Zegt gestemd te hebben	Stemt nu	Vershil	Herinnert juist
CDA	26,5	21	16	-22%	77%
PvdA	21,2	20	22	-7%	84%
PVV	5,9	8	16	36%	70%
VVD	14,7	17	15	18%	80%
D66	2,0	5	10	161%	93%
SP	16,6	15	6	-8%	84%
ChristenUnie/SGP	5,6	5	6	-4%	88%
Groen Links	4,8	5	7	-6%	75%
Partij voor de Dieren	1,8	2	2	17%	84%
Andere partij	0,9	1	1		
Totaal	100,0	100	100		

De tweede kolom met percentages verschilt voor sommige partijen aanzienlijk met wat de mensen in 2006 aan hebben gegeven. Zo zien we bij het CDA dat terwijl in werkelijkheid ruim 26% CDA heeft gestemd nog maar 21% in 2010 aangeeft CDA gestemd te hebben (een verschil van 22%). De laatste kolom geeft aan hoeveel procent van de CDA-kiezers uit 2006 zich nog kan herinneren CDA gestemd te hebben. Bezien we de

² Deze groep deelnemers aan het onderzoek is gewogen naar de echte uitslag van 2006 op basis van wat ze in 2006 aangeven gestemd te hebben.

hele kolom dan kan vastgesteld worden dat gemiddeld maar 81% zich in maart 2010 nog goed herinnert wat men in november 2006 heeft gestemd. Intussen zijn er nog 3 verkiezingen geweest (Provinciale Staten van 2007, Europese Parlementsverkiezingen van 2009 en Gemeenteraadsverkiezingen van 2010). Bezien we de omvang en de richting van de verschillen tussen wat men zich meent te herinneren wat men gestemd heeft en het werkelijke stemgedrag toen, dan lijkt het erop dat de ontwikkeling van de politieke voorkeur bij een persoon tussen november 2006 en maart 2010 het geheugen beïnvloedt alsmede het stemgedrag bij de verkiezingen die in tussentijd hebben plaatsgevonden.

Maar ook over een kortere periode zien we al behoorlijke verschillen. Nog geen 10 maanden na de Europese Parlementsverkiezingen weet nog maar 87% welke partij men gestemd heeft. Ook daar zien we de trend dat de verschuiving, die er bij individuen is opgetreden blijkbaar het geheugen beïnvloedt.³

Mate van vergeetachtigheid stemgedrag EP2009	Uitslag EP2009	Zegt gestemd te hebben	Stemt nu	Vershil	Herinnert juist
CDA	20,0	20	16,1	0%	91%
PvdA	12,2	14	21,8	13%	87%
PVV	16,7	15	15,8	-8%	77%
VVD	11,1	14	15,2	23%	86%
D66	11,5	11	9,8	-6%	78%
SP	7,5	7	6,3	-1%	84%
ChristenUnie/SGP	6,5	6	5,8	-1%	89%
Groen Links	8,5	8	7,1	-10%	77%
Partij voor de Dieren	4,0	3	1,6	-17%	72%
Andere partij	2,0	2	0,5		
Totaal	100,0	100	100,0		

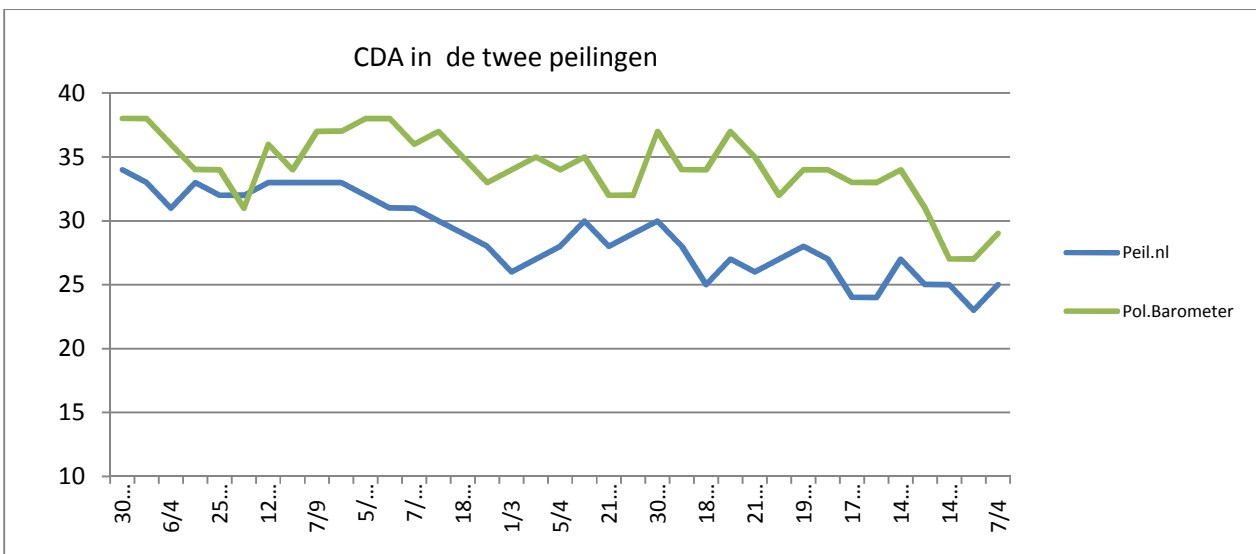
Zo wordt bij de PvdA, die in 10 maanden fors is gestegen, een uitslag uit 2009 teruggespeeld die 13% hoger is dan de werkelijke uitslag toen. Ook zien we bij de VVD een duidelijk hogere score. Dat kan trouwens ook liggen aan het feit dat een maand geleden de gemeenteraadsverkiezingen waren en toen scoorde de VVD (mede door het niet meedoen van de PVV in vrijwel alle gemeenten) beduidend beter dan in 2009.

Als je dit proces niet onderkent dan onderschat je de verschuivingen tussen verkiezingen fors. Bij het Nationale Kiezeronderzoek bij voorbeeld dat elke vier jaar door de Universiteiten wordt georganiseerd vraagt men de ondervraagden wat men bij de vorige verkiezingen heeft gestemd. Maar omdat men niet weet wat men werkelijk gestemd heeft, moet men van die eigen opgave van de ondervraagden uitgaan. Bij tabellen waar men dan beschrijft hoe de overgangen tussen partijen zijn verlopen worden dan dus fouten gemaakt. Verschuivingen worden dus fors onderschat, omdat de ondervraagden neigen bij hun fouten te gaan in de richting van hun huidige keuzes in plaats van die van vier jaar ervoor.

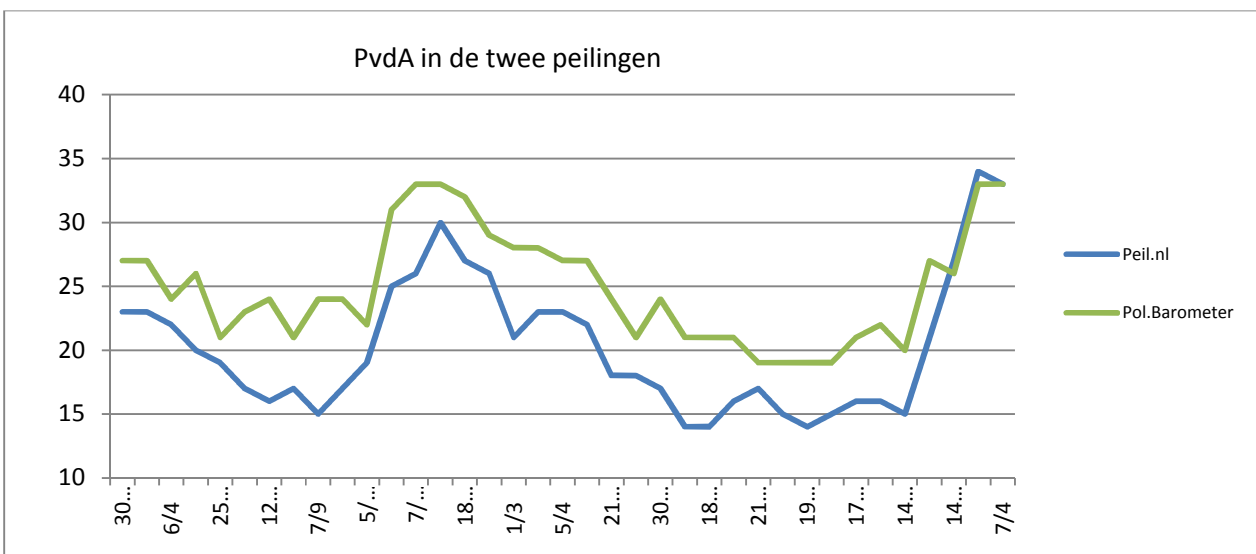
³ Deze groep deelnemers aan het onderzoek is gewogen naar de echte uitslag van 2009 op basis van wat ze in 2009 aangeven gestemd te hebben.

Bij vergelijkingen in de tijd tussen de Politieke Barometer en de uitslagen van Peil.nl door de tijd heen valt op dat de verschuivingen ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen bij Peil.nl altijd beduidend groter zijn dan bij de Politieke Barometer. Een goed moment is die van vlak voor de Europese Parlementsverkiezingen.

Als de Politieke Barometer op dat moment wordt vergeleken met de Tweede Kamerverkiezingen dan verschuiven 56 zetels van partij. Bij Peil.nl was dat op dat moment 86. Als de uitslag van de Europese Parlementsverkiezingen 2009 worden omgezet in Tweede Kamerzetels dan was er een verschuiving van 76 zetels. Vanuit twee grafieken van CDA en PvdA in het afgelopen jaar bij de twee peilingen is goed te zien hoe het werkt. Bij de Politieke Barometer scoort het CDA vrijwel constant 4 tot 8 zetels meer dan bij Peil.nl

Bij De PvdA was er vrijwel continu een verschil van 3 tot 6 zetels tussen de Politieke Barometer en Peil.nl. Maar sinds het moment dat de PvdA weer vrijwel op de score zit van 2006 (33 zetels) is het verschil abrupt nihil geworden.

Juist die laatste beweging bij de PvdA is een bevestiging van de stelling dat de Politieke Barometer verschuivingen binnen het electoraat onderschat, zoals ik hieronder uitleg.

Vlak voor de Europese Parlementsverkiezingen kwam de Politieke Barometer met een score voor het CDA van 35 (terwijl de werkelijke uitslag 30 was). En bij de PvdA met 27 (terwijl de werkelijke uitslag 19 was). Nu kan een deel van het verschil verklaard worden door de lage opkomst bij de verkiezingen van het Europese Parlement, maar het kan niet het volledige verschil weg verklaren.

Het feit dat sinds de PvdA weer vrijwel op de score staat van 2006 de Politieke Barometer en Peil.nl die partij voor het eerst even groot peilen is een sterke aanwijzing voor hetgeen in dit stuk wordt beweerd. Dat het verschil tussen de scores van de Politieke Barometer en Peil.nl vooral ligt aan de onderschatting van de verschuivingen door de Politieke Barometer. (Nog los van het feit dat Peil.nl de uitslag baseert op minimaal 3000 ondervraagden per week en de Politieke Barometer dat doet op basis van 1000 personen in de week dat men het onderzoek doet). Want op het moment dat er geen verschuiving is dan zien we bij beide peilingen ongeveer dezelfde score.

Bij de peiling van 9 april jl. was het totaalverschil in zetels tussen de uitslag van de Politieke Barometer en de verkiezingen van 2006 52. Bij Peil.nl was dit totaalverschil op 7 april jl. 64 zetels. Het grote verschil zat in het feit dat het CDA volgens de Politieke Barometer op 12 zetels verlies staat en bij Peil.nl op 16. En de VVD staat bij de Politieke Barometer op dezelfde score als in 2006 en bij Peil.nl op 5 zetels winst.

Dat de VVD wel op winst staat is goed vast te stellen als het huidig stemgedrag wordt gerelateerd aan de echte keuze van de kiezers tijdens de Europese Parlementsverkiezingen, zoals bij Peil.nl is vastgelegd.

De VVD haalde bij de Europese Parlementsverkiezingen 18 zetels. Alleen al van de CDA-kiezers uit juni 2009 geeft 17% op nu VVD te kiezen (tegenwaarde van ongeveer 5 zetels). Bij de PVV-kiezers is dat 11% (tegenwaarde van ongeveer 3 zetels). Van de overige partijen is de winst nog eens 3 zetels, terwijl van de VVD-kiezers van toen ruim 10% (2 zetels) naar anderen partijen zijn overgestapt. Per saldo komen we hiermee op 27 zetels. Beduidend meer dan de 22 zetels waar de Politieke Barometer deze week mee is gekomen.

Tegelijkertijd is daarmee ook de score van het CDA onderbouwd. In juni 2009 haalde het CDA een waarde van circa 30 zetels. Degenen die inmiddels zijn overgestapt naar de VVD vertegenwoordigen 5 zetels. Naar andere partijen zien we nog eens 2 zetels verdwijnen, terwijl de overgangen van andere partijen in de richting van het CDA zeer beperkt zijn. Op basis hiervan is de score van 25 zetels voor het CDA zoals door Peil.nl vastgesteld veel waarschijnlijker dan die van de Politieke Barometer.

Na het uitkomen van het verkiezingsprogramma van de VVD lijkt deze partij haar positie trouwens verder versterkt te hebben. Maar die uitslag zien we woensdag pas weer. En het zou mij niet verbazen als in de komende weken de VVD bij de Politieke Barometer nog fors gaat stijgen.